

Відгук офіційного опонента
на дисертацію Бадиди Андріанни Юрїївни

«Соціальна держава в умовах глобалізації: теоретичні та порівняльно-правові аспекти», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Актуальність обраної теми. Глобалізація змінює сучасний світ і його головних акторів, серед яких – держава. Актуальність обраної дисертантом теми не викликає сумнівів в силу того, що соціальна держава як феномен є важливим аспектом сприйняття і розуміння держави, заснованої на верховенстві права, специфіка якої полягає в її відповідальності за гарантування гідності кожної людини через функціонування соціальних програм.

Як і в низці демократичних європейських державах, принцип соціальної держави є одним із основоположних у конституційному ладі України, який встановлено у статті 1 Конституції України. Його змістовне наповнення залишається серйозною проблемою на всіх рівнях правотворчої та правозастосовної діяльності держави. Слід погодитися з автором і в тому, що серед найбільш актуальних питань в цьому контексті слід виокремити наступні: а) необхідність удосконалення законодавчих основ соціальної політики в рамках знаходження балансу між потребами збалансованого державного бюджету і забезпечення «життєвого мінімального стандарту» як гарантії гідності людини. При цьому законодавчі заходи і адміністративні практики у соціальній сфері потребують оцінки з огляду на правову визначеність (безпеку) та інші вимоги верховенства права; б) на сьогодні в Україні відсутня усталена судова практика, пов'язана з розумінням і застосуванням соціальних прав людини, встановленням обмежень у їх здійсненні. Особливо характерною в цьому плані виступає діяльність Конституційного Суду України, який декілька разів протягом останнього десятиліття змінював свою позицію з відповідних питань. виправлення подібної практики потребує ретельного

вивчення підходів і конкретних засобів, які вживаються в розвинутих державах, заснованих на верховенстві права.

Варто погодитися і з тим, що й надалі недостатнім є наукове забезпечення запровадження і використання конституційної скарги – нового інструменту захисту прав людини, в тому числі й соціальних прав. Станом на жовтень 2017 р. цей механізм так і не почав функціонувати, хоча прийняття конституційних скарг було розпочато в Конституційному Суді України рік тому. В цьому аспекті привертає увагу досвід інших держав, а також досвід задіяння судових механізмів Ради Європи.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Належна обґрунтованість положень і висновків дисертації виражається наступним.

1. Найперше належна обґрунтованість положень і висновків дисертації підтверджується тим, що структура роботи дозволяє повноцінно розкрити тему, так само як коректно визначені об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом цього дослідження визначаються суспільні відносини, пов'язані з функціонуванням інститутів соціальної держави в умовах глобалізації, а предметом – інституційно-правові засоби здійснення принципу соціальної держави, в тому числі захисту соціальних прав людини в контексті необхідності удосконалення відповідних інститутів в Україні.

2. Методи дослідження, зосереджені навколо порівняльно-правового дослідження, є адекватними меті дослідження. Така надмірна концентрація порівняльно-правового дослідження є раціонально виправданим. Автор вірно підкреслює, що глобалізаційні процеси в праві неможливо сприйняти і зрозуміти без порівняльного методу. З іншого боку, автор показує, що порівняльний метод – це не лише метод дослідження, на сьогодні це частина реальності, якщо звернути увагу на взаємодію різних правопорядків – національних, наднаціональних і міжнародного. На її думку, на сьогодні слід говорити, про порівняльний метод у правосудді, в обґрунтуванні судових рішень тобто сприймати цей метод як частину реальності. З

іншого боку, автор нелінійно сприймає сам порівняльний метод, звертаючи увагу на його методику. Такий підхід підтримується мною.

3. Опрацьована в роботі емпірична база також дозволяє стверджувати про її обґрунтованість. Річ навіть не в кількості джерел, на які робить посилання. Звертаємо увагу на те, що більша частина з них - або іноземними мовами, або стосуються інших правопорядків. Рішення Верховного Суду США, рішення ФКС Німеччини, рішення ЄСПЛ, інших судів – їх сотні в дисертації А.Ю. Бадиди, що робить зміст насиченим юридичною практикою. Хоча з тематики соціальної держави в Україні в останні десятиліття публікувалося чимало робіт, рецензована мною дисертація вигідно вирізняється від них своєю наповнюваністю.

4. У дисертації поставлені завдання загалом кореспондуються з висновками роботи, зокрема й тими положеннями, які виносяться на захист. Це важливо для концептуальної цілісності роботи.

5. Структура роботи охоплює 4 розділи (11 підрозділів) й загалом логічно відображає предмет дослідження, включаючи теоретико-методологічні аспекти дослідження, генезис феномену соціальної держави (розділ 1), соціальна держава в контексті верховенства права (розділ 2), соціальні права, їх специфіка (розділ 3) і, врешті, питання практичного застосування (і захисту) прав людини в державах Центральної Європи (розділ 4).

Наукова новизна дисертації, як вона визначена автором, результати, отримані у ній, варті підтримки. Слід погодитися з тим, що у вітчизняній правовій науці дана дисертація є одним із перших комплексних наукових досліджень соціальної держави в умовах глобалізації.

Зокрема, окремо слід наголосити на деяких наступних положеннях і висновках, які відображають наукову новизну роботи. По-перше, у роботі визначено специфіку позитивних обов'язків держави в контексті різних груп прав людини, обґрунтовано їх мінімальну сукупність у гарантуванні прав людини. Схема позитивних обов'язків, наведену у роботі, висловлюю переконання буде широко застосовуватися в юридичній практиці.

По-друге, розкрито нові ключові характеристики глобалізації в правовому вимірі, зокрема механізмів взаємодії правопорядків різних рівнів (міжнародного, наднаціонального та національного), з'ясовано основні лінії впливу глобалізації на феномен соціальної держави. Розкриття автором її бачення змісту глобалізації в сфері права (і власне «глобального права») є особливо цінним для сучасної правової науки (див. підрозділи 2.2 і 2.3). Окрім іншого, автором наводяться унікальні приклади вираження «глобального права», наприклад, рішення ЄСПЛ у справі «Курт проти Туреччини» (1998 р.), коли заявниця, син якої зник за обставин, які представляли загрозу для його життя, звернулася до Європейського суду з прав людини з проханням «сприйняти підхід Американського суду з прав людини і рамках положень Американської конвенції з прав людини, а також Комітету з прав людини ООН, який діє в рамках Міжнародного пакту про громадянські і політичні права...»

По-третє, заслуговують підтримки підходи до розуміння ідеї соціальної держави в позиціях глобальних інститутів (ООН, ЄС, Рада Європи), зокрема, з'ясування змісту соціальної моделі в установчих договорах ЄС, роль Хартії основних прав ЄС та Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р.

Практична цінність роботи є незаперечною. При цьому річ іде і про законодавчу діяльність, і про правозастосовну діяльність, формування усталеної судової практики в сфері захисту прав людини. На етапі конституційної реформи значення роботи А.Ю. Бадиди може стати в нагоді також під час уточнення формулювань конституційних положень, які формулюють каталог соціальних прав в Україні. Практичне наповнення має отримане знання про конституційне закріплення принципу соціальної держави та відповідну судову практику в державах Центральної Європи, узагальнено судову методику оцінки порушень соціальних прав у цих державах.

Зауваження щодо змісту дисертації. Попри наведене, у дисертаційному дослідженні А.Ю. Бадиди містяться також положення, які викликають сумніви та щодо яких дисертантом може бути надано пояснення в ході захисту дисертації.

1. Аналіз генезису феномену «соціальної держави», проведений автором у підрозділі 1.1 потребує істотного розширення для досягнення поставлених у роботі завдань. Попри аналіз соціального законодавства О.Бісмарка в Німеччині, так званого «плану Беверіджа» у Сполученому Королівстві та концепції «соціальної правової держави» у Німеччині після другої світової війни, у автора була можливість охопити предметом дослідження і інші держави, які мають унікальний досвід формування власної моделі соціальної держави. З іншого боку, аналіз генезису соціальної держави потребує не лише огляду законодавства чи урядових документів, а й також розкриття відповідного історичного контексту. Наприклад, якщо в роботі йдеться про повоєнну концепцію соціальної держави у Німеччині, то постає низка питань, зокрема: чому саме в цей час виникла дана концепція? Наскільки на ці зусилля впливали соціальні програми попереднього нацистського тоталітарного режиму? Якою була еволюція позицій Федерального конституційного суду Німеччини з питань соціальної держави та соціальних прав?

2. Так само потребують додаткового пояснення положення дисертації А.Ю. Бадиди щодо «теоретичного осмислення соціальної держави», які викладені в підрозділі 2.1. У цьому напрямі слід звернути увагу на декілька аспектів. По-перше, автор вирізняє «соціальну державу» від тоталітарних типів держав ХХ століття, які називали себе «націонал-соціалістською» або «соціалістичними». Однією з таких відмінних ознак соціальної держави є те, що вона, по суті, є державою, заснованою на верховенстві права, з чим варто погодитися. Однак, нижче автор вказує (і обґрунтовує), що між цінностями соціальної держави і верховенством права існує певний конфлікт. Автор повинен пояснити більш розгорнуто, як він узгоджує такі два підходи.

По-друге, у визначенні соціальної держави автор наводить, що йдеться як «аспект розуміння держави, заснованої на верховенстві права (соціальна правова держава), в якій публічна влада разом із інститутами громадянського суспільства бере на себе відповідальність за соціальне благополуччя шляхом перерозподілу суспільного продукту для реалізації соціальних програм з метою гарантування

гідності кожній людині». Однак, хіба не кожна держава робить «перерозподіл суспільного продукту для реалізації соціальних програм»?

3. У висновках до розділу 2 відмічено автором, що вплив глобалізації на взаємодію міжнародного і національних правопорядків проявляється в наступних площинах: а) становлення глобального міжнародного правопорядку; б) віртуалізація правового простору в світі; в) вибудова європейського та інших регіональних правопорядків наднаціонального характеру; г) діалог національних і міжнародних судових юрисдикцій. Не ставлячи під сумнів наведеного, хочеться звернути увагу, що істотно більш вагомим є розкриття ліній впливу глобалізаційних процесів щодо соціальної держави, її сутність.

4. У підрозділі 3.1., де подано цінний матеріал щодо схеми позитивних обов'язків держави, однак, постає питання уточнення деяких із них. Наприклад, такий обов'язок як *«вирішення комплексних суспільних проблем, які окреслені ЄСПЛ як «структурні проблеми» певної держави»*, виглядає не як окремий позитивний обов'язок держави, а, по суті, як окремий механізм здійснення сукупності обов'язків держави у ситуації, коли певні «порушення є наслідком несумісної з положеннями Конвенції практики, яка полягає в систематичному невиконанні державою-відповідачем рішень національних судів, за виконання яких вона несе відповідальність і у зв'язку з якими сторони, права яких порушені, не мають ефективних засобів юридичного захисту».

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Наведені зауваження мають рекомендаційний характер і не применшують наукового рівня рецензованої нами роботи А.Ю. Бадиди.

Вона вирішує важливе й актуальне наукове завдання, суть якого полягає в з'ясуванні сутності соціальної держави в умовах глобалізації, обґрунтуванні можливості врахування даного досвіду для вдосконалення механізму захисту соціальних прав в Україні.

Висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, їх достовірність і повнота, наукова новизна і практична значущість не викликають сумнівів. Результати дисертації опубліковано у 6 статтях у наукових фахових виданнях.

Зміст автореферату повністю відповідає дисертації, коротко повторює її основні положення та висновки.

Зважаючи на все зазначене вище, можна сформулювати висновок, що дисертаційна робота повністю відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України, зокрема «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор Бадида Андріанна Юріївна заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень.

Офіційний опонент:

д. ю. н., професор, завідувач кафедри
конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового
Інституту права та психології
Національного університету
«Львівська політехніка»

Віталій Богданович Ковальчук

Підпис засвідчую:

Вчений секретар університету
к. т. н., доцент

Роман Богданович Брилинський